

Ireneusz Jaźwiński

Uniwersytet Szczeciński

RELACJE MIĘDZY KAPITAŁAMI LUDZKIM I SPOŁECZNYM – ZARYS PROBLEMATYKI*

Streszczenie: Do ważnych czynników oddziałujących na procesy rozwoju społeczno-gospodarczego i wzrostu gospodarczego należy zaliczyć kapitały ludzki i społeczny. Kapitały te są ze sobą blisko powiązane. Celem pracy jest przybliżenie koncepcji kapitałów ludzkiego i społecznego z uwzględnieniem relacji między tymi kapitałami. W pracy przedstawiono istotę kapitałów ludzkiego i społecznego, w tym ich definicje i źródła. Opisano różne ujęcia i atrybuty tych kapitałów. Wskazano na znaczenie kapitałów ludzkiego i społecznego, także w aspektach rozwojowym, gospodarki opartej na wiedzy i terytorialnym. Przedstawiono podejście prezentujące analizowane kapitały jako części składowe kapitału. Zwrócono uwagę na kapitały ludzki i społeczny jako komponenty kapitału intelektualnego.

Słowa kluczowe: kapitał ludzki, kapitał społeczny, ekonomia społeczna

1. Wstęp

Do ważnych czynników oddziałujących na procesy rozwoju społeczno-gospodarczego i wzrostu gospodarczego należy zaliczyć kapitały ludzki i społeczny. W określonych ujęciach kapitały te mogą być postrzegane jako jedno z podstawowych determinant życia społeczno-gospodarczego. Kapitały ludzki i społeczny jako pojęcia wielowymiarowe rozpatruje się w różnych aspektach i skalach, np. organizacji, przedsiębiorstwa, gospodarstwa domowego, miasta, regionu, państwa. Warto wskazać, że kapitały ludzki i społeczny są ze sobą blisko powiązane. Celem pracy jest przybliżenie koncepcji kapitałów ludzkiego i społecznego z uwzględnieniem relacji między tymi kapitałami.

2. Istota kapitałów ludzkiego i społecznego

Definicje i opisy kapitałów ludzkiego i społecznego przedstawiono w literaturze. Kapitał ludzki według N. Barra to „majątek ucieleśniony w ludziach jako rezultat

* Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2009–2011 jako projekt badawczy nr NN114 297137.

ich umiejętności i wykszolenia, który ma dwa całkowicie odrębne źródła: jest wynikiem przeszłych inwestycji w oświatę i szkolenie (i to ma na myśli większość ludzi, gdy mówią luźno o kapitale ludzkim); wynika on jednak również z naturalnego talentu¹. Zgodnie z poglądem S.R. Domańskiego kapitał ten można określić jako „zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia, energii witalnej zawarty w społeczeństwie”². Z kolei S. Marciniak stwierdza, że kapitał ludzki to „zakumulowany zasób wiedzy, kwalifikacji, umiejętności, zdolności oraz gotowości zwiększania potencjału gospodarczego przez jego właścicieli”³.

J.C. Coleman definiuje kapitał społeczny jako „umiejętność współpracy międzyludzkiej w obrębie grup i organizacji w celu realizacji wspólnych interesów”⁴. Natomiast F. Fukuyama podkreśla, że kapitał społeczny to „zdolność wynikająca z rozpowszechnienia zaufania w obrębie społeczeństwa lub jego części”⁵. Autor ten zwraca uwagę, iż kapitał społeczny wiąże się z istnieniem określonego zbioru nieformalnych reguł lub norm podzielanych przez członków grupy, które zezwalają na ich wzajemną kooperację, a normy tworzące kapitał społeczny powinny zawierać pozytywne cechy, takie jak prawdomówność, dotrzymanie zobowiązań, czy wzajemność.

Wskazać można różne źródła kapitałów ludzkiego i społecznego. Charakteryzując istotę kapitału ludzkiego, S.R. Domański⁶ stwierdza, że kapitał ludzki jest źródłem zdolności do pracy, usług, satysfakcji i zarobków; jego zasób nie jest dany przez genetyczne cechy danej populacji raz na zawsze, ale można go akumulować i powiększać; kapitału ludzkiego nie można kupić, trzeba go wytworzyć przez inwestycje w człowieka. Za źródła kapitału społecznego są uznawane⁷: rodziny; społeczności, w tym integracja sąsiedzka i zakres grup przyjaciół; zinstytucjonalizowane i zakumulowane formy współdziałania, takie jak organizacje ekonomiczne związane z przedsiębiorczością, etosem biznesu i pracy, kreatywnością oraz odpowiedzialnością społeczną; społeczeństwo obywatelskie i organizacje pozarządowe; sektor publiczny: władza publiczna i jej instytucje; więzi etniczne oraz wspólne wartości i wspólna kultura społeczna.

¹ N. Barr, *Ekonomika polityki społecznej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1993, s. 147.

² S.R. Domański, *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa 1993, s. 19.

³ S. Marciniak, *Ekonomiczna rola współczesnego państwa*, w: *Makro- i mikroekonomia. Podstawowe problemy*, red. S. Marciniak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 139.

⁴ J.C. Coleman, *Social capital in the creation of human capital*, „American Journal of Sociology” 1988, no. 94, za: E. Rak-Młynarska, *Kapitał społeczny*, w: *Słownik społeczny*, red. B. Szlachta, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004, s. 498.

⁵ F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa–Wrocław 1997, s. 39.

⁶ S.R. Domański, *Kapitał ludzki w rozwoju Polski – uwagi do problemu*, w: *Wzrost gospodarczy w Polsce, perspektywa średniookresowa*, red. J. Lipiński, W.M. Orłowski, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2001, s. 86.

⁷ J. Bartkowski, *Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym*, w: *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, red. M. Herbst, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007, s. 88.

3. Ujęcia i atrybuty kapitałów ludzkiego i społecznego

Problematyka kapitałów ludzkiego i społecznego w naukach ekonomicznych może być rozważana przynajmniej w czterech powiązanych ze sobą podstawowych ujęciach: megaekonomicznym, makroekonomicznym, mezoekonomicznym, mikroekonomicznym. W tym miejscu warto zaznaczyć, że:

- w ujęciu makroekonomicznym kapitały te są ważnymi czynnikami rozwoju społeczno-gospodarczego i mogą być analizowane w kontekście modeli wzrostu gospodarczego, szczególnie endogenicznego;
- ujęcie mezoekonomiczne jest związane z teoriami rozwoju regionalnego i lokalnego⁸ oraz teoriami migracji⁹;
- ujęcie mikroekonomiczne dotyczy teorii organizacji, przedsiębiorstwa i wyboru gospodarstwa domowego.

Jednocześnie zagadnienia kapitałów ludzkiego i społecznego mogą być rozpatrywane przynajmniej w dwóch ujęciach wynikających z różnych poziomów i kierunków oddziaływania na te kapitały przez:

- władze publiczne, w tym państwowe, rządowe, samorządowe, regionalne, lokalne oraz organizacje i ugrupowania międzynarodowe i ponadnarodowe (supra-narodowe), zwłaszcza Unię Europejską (zasadniczo w ramach polityki);
- różnego rodzaju organizacje, podmioty prowadzące działalność gospodarczą i gospodarstwa domowe.

Ponadto duże znaczenie mają dwa aspekty kapitału ludzkiego: ilościowy i jakościowy. Warto także podkreślić, że autorzy raportu Rady Strategii Społeczno-Gospodarczej (RSSG) na temat kapitału ludzkiego¹⁰ uwzględnili dwa jego ujęcia: wąskie i szerokie. W wąskim ujęciu kapitał ludzki rozumiany jest jako ucieleśniony w cechach jakościowych, dostępny w gospodarce zasób pracy społecznej, efekt inwestycji w oświatę i kształcenie. W szerszym podejściu do inwestycji tworzących zasób kapitału ludzkiego zaliczono również inwestycje w zdrowie, ochronę środowiska naturalnego i kulturę. Natomiast w ramach kapitału społecznego wyodrębnia się trzy jego typy: pomostowy, liniowy i więzi¹¹. Kapitał pomostowy wystę-

⁸ Zob.: A. Szewczuk, *Rozwój lokalny i regionalny jako przedmiot badań naukowych*, w: B. Filipiak, M. Kogut, A. Szewczuk, M. Ziolo, *Rozwój lokalny i regionalny. Uwarunkowania, finanse, procedury*, Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005, s. 35 i nast.

⁹ Zob.: H. Armstrong, J. Taylor, *Regional economics and policy*, Blackwell Publishers, Oxford 2000, s. 153 i nast.

¹⁰ *Kapitał ludzki. Stan i perspektywy*, raport nr 27, Rada Strategii Społeczno-Gospodarczej przy Radzie Ministrów, Warszawa 1998, s. 14.

¹¹ A. Bartoszek, *Konwersja kapitałów społeczno-kulturowych na kapitał obywatelski – rzecz o wytwarzaniu otwartych społeczności*, w: *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*, red. M. Szczepański, K. Bierwiazzonek, T. Nawrocki, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008, s. 79–81.

puje w heterogenicznych sieciach. Kapitał liniowy dotyczy powiązań hierarchicznych. Z kolei kapitał więzi kształtuje się w grupach homogenicznych.

Tabela 1. Atrybuty kapitałów ludzkiego i społecznego

Kapitał ludzki	Kapitał społeczny
<ul style="list-style-type: none"> – struktura wieku ludności i wskaźnik obciążenia osób w wieku produkcyjnym osobami w wieku przed- i poprodukcyjnym – aktywność zawodowa ludności – wskaźnik zatrudnienia – poziom wykształcenia i kwalifikacje zawodowe, struktura zawodowa – zamożność ludności – poziom zdrowotności 	<ul style="list-style-type: none"> – odpowiedzialność ekonomiczna i społeczna, gotowość do oszczędzania – gotowość do podejmowania ryzyka ekonomicznego i zawodowego – przedsiębiorczość i pracowitość – otwartość na nowe idee – gotowość do uczenia się, samokształcenia i podnoszenia wiedzy – gotowość do współpracy i wymiany doświadczeń, zaufanie do instytucji i partnerów na rynku – altruizm społeczny, postawy prospołeczne – dyscyplina społeczna, gotowość do podporządkowania się normom społecznym – zdolność do społecznego kompromisu i dialogu, rozumienie konieczności realizacji potrzeb nadrzędnych w procesie współpracy

Źródło: W.M. Gaczek, J.W. Komorowski, *Kapitał ludzki i społeczny regionu jako element rozwoju gospodarczego*, w: *Innowacje w rozwoju regionu*, red. W.M. Gaczek, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2005, s. 53.

Na sytuację w dziedzinie kapitałów ludzkiego i społecznego oddziałuje wiele zmiennych czynników, między innymi wiedza, edukacja, kompetencje, współpraca i zaufanie społeczne, kultura, zdrowie, bezpieczeństwo. W tabeli 1 porównano atrybuty kapitałów ludzkiego i społecznego, wskazując na możliwości różnego ujmowania tych kapitałów.

4. Znaczenie kapitałów ludzkiego i społecznego

Kapitały ludzki i społeczny oddziałują na różne zjawiska i procesy społeczno-gospodarcze. Warto podkreślić, że kapitały te wzajemnie się determinują¹². Są

¹² We wstępie do Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki zapisano, że: „Termin kapitał ludzki jest pojęciem oznaczającym zasób wiedzy, umiejętności oraz potencjału zawartego w każdym człowieku i w społeczeństwie jako całości, określającym zdolności do pracy, adaptacji do zmian w otoczeniu oraz możliwości tworzenia nowych rozwiązań. W bezpośredniej korelacji z kapitałem ludzkim pozostaje kapitał społeczny, oznaczający zasoby umiejętności, informacji, kultury, wiedzy i kreatywności jednostek oraz związki pomiędzy ludźmi i organizacjami. Przy czym podkreślić należy, iż kapitał społeczny nie jest tylko prostą sumą kapitałów jednostek, ale jest także kreowany przez instytucje oraz pomnażany poprzez ich zdolność do współdziałania”. *Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007, s. 5.

czynnikami rozwoju społeczno-gospodarczego i wzrostu gospodarczego, w tym rozwoju regionalnego i lokalnego. Należą do podstawowych czynników decydujących o konkurencyjności i innowacyjności krajów, regionów i przedsiębiorstw oraz stanowią ich strategiczny zasób, co jest szczególnie istotne z punktu widzenia gospodarki. Wpływają na procesy inwestowania i oszczędzania, atrakcyjność inwestycyjną, warunki życia i pracy ludności, pozyskiwanie i utrzymywanie inwestorów zewnętrznych i wewnętrznych oraz inne procesy.

Warto za J. Auleytnerem przytoczyć powszechnie uznawany pogląd, że: „Inwestycje w kwalifikacje człowieka – publiczne i prywatne – są najtańszym sposobem podnoszenia poziomu konkurencyjności gospodarki i przyspieszania tym samym tempa rozwoju gospodarczego”¹³. W tej konwencji Gary i Guity Beckerowie zauważają również, że „inwestycje w edukację oraz w inne formy rozwoju kapitału ludzkiego mają kluczowe znaczenie dla wzrostu gospodarczego”¹⁴. Kapitał społeczny umożliwia efektywniejsze wykorzystanie kapitału ludzkiego. Ponadto obniża koszty transakcyjne oraz pozwala na łatwiejsze i bezpieczniejsze działanie¹⁵. Wzmacnianie kapitałów ludzkiego i społecznego powinno przyczyniać się zrównoważenia i przyspieszenia rozwoju społeczno-gospodarczego i wzrostu gospodarczego, poprawy sprawności gospodarowania, podniesienia wydajności pracy, zwiększenia satysfakcji społeczeństwa. Racjonalne inwestowanie w kapitały ludzki i społeczny może charakteryzować się bardzo wysoką efektywnością.

Należy zaakcentować, że współcześnie kapitały ludzki i społeczny oddziałują na możliwości kreowania gospodarki i społeczeństwa opartych na wiedzy, które powinny opierać się w znaczącym stopniu na wykształconych i utalentowanych ludziach tworzących i wykorzystujących wiedzę. Podkreśla się, że: „Siłą napędową gospodarki opartej na wiedzy jest substytucja kapitału fizycznego przez kapitał wiedzy oraz samowzmacniający się wzajemnie proces akumulacji kapitału wiedzy, kapitału ludzkiego i kapitału społecznego”¹⁶.

Rozważając zagadnienia związane ze znaczeniem kapitałów ludzkiego i społecznego trzeba podkreślić, że w raporcie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego „Rozwój regionalny w Polsce 2009”¹⁷, obszar: „Wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego w regionach” uznano za jeden z pięciu najważniejszych obszarów, do których

¹³ J. Auleytner, *Edukacja i kreowanie kapitału ludzkiego*, w: *Polityka społeczna*, red. A. Kurzynowski, SGH, Warszawa 2003, s. 75.

¹⁴ G.S. Becker, G.N. Becker, *Ekonomia życia*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2006, s. 89.

¹⁵ D. Moroń, *Kapitał społeczny – próba definicji*, w: *Kapitał ludzki i społeczny. Wybrane problemy teorii i praktyki*, red. D. Moroń, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009, s. 27.

¹⁶ G. Ray i inni, *Increasing returns to scale in affluent knowledge-rich economies*, „Growth and Change” 2001, no. 32, s. 491–510, za: R. Domański, *Samowzmacnianie rozwoju miast i regionów w gospodarce intensyfikującej wykorzystanie wiedzy. Wnioski z nowej teorii wzrostu endogenicznego*, „Przegląd Geograficzny” 2005, t. 77, s. 137.

¹⁷ *Rozwój regionalny w Polsce. Raport 2009*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2009, s. 5.

odnosi się tematyka tego raportu. Można też zauważyć, że z zaprezentowanych przez M. Herbstą analiz dotyczących kapitału ludzkiego i rozwoju regionalnego w Polsce wynika, iż w ostatnim dziesięcioleciu zachodziła ścisła współzależność między zasobami i przyrostem kapitału ludzkiego a poziomem dochodu i tempem wzrostu gospodarczego regionów. Autor ten podaje, iż: „Regiony, które w połowie lat dziewięćdziesiątych charakteryzowały się dużym potencjałem kapitału ludzkiego, osiągały w kolejnych latach relatywnie szybki wzrost”¹⁸. Warto również zaznaczyć, iż w raporcie „Diagnoza Społeczna 2009” zwrócono uwagę na występowanie związku między kapitałem społecznym a dobrobytem materialnym w polskich miastach¹⁹.

5. Kapitały ludzki i społeczny jako części składowe kapitału

Uznaje się, że kapitały ludzki i społeczny są częściami składowymi kapitału. W literaturze kapitał określa się jako zasób, czynnik, środek, dobro, bogactwo, aktywa użyteczne w gospodarowaniu. Istota kapitału jest wiązana z kategorią wartości. Tradycyjnie pojęcie kapitału oznaczało przede wszystkim kapitał rzeczowy, a także finansowy. Współcześnie kapitał uznaje się za kategorię ekonomiczną o szerokim znaczeniu. W literaturze opisuje się różne kapitały: naturalny, rzeczowy, fizyczny, materialny, ekonomiczny, finansowy, ludzki, intelektualny, wiedzy, społeczny, strukturalny, organizacyjny, relacyjny, kulturowy, a nawet kapitał zdrowia, duchowy czy moralny²⁰. Przy określaniu relacji między wymienionymi kapitałami może być przyjmowanych wiele podejść.

Kapitały ludzki i społeczny są silnie uwarunkowane stanem, strukturą i dynamiką kapitału rzeczowego. W związku z tym zauważa się, że: „Kapitał rzeczowy dostarczając narzędzi, umożliwia ludziom osiągnięcie większej wydajności. Z kolei ich umiejętność wynajdywania nowych postaci kapitału rzeczowego, uczenia się, jak z niego najlepiej korzystać oraz organizowania go na coraz większą skalę wespół z kapitałem ludzkim, umożliwiają kapitałowi rzeczowemu coraz większą wydajność”²¹.

6. Kapitały ludzki i społeczny jako komponenty kapitału intelektualnego

Kapitały ludzki i społeczny są bardzo blisko powiązane z kapitałem intelektualnym, któremu przypisuje się odgrywanie kluczowej roli w rozwoju społeczno-

¹⁸ *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, red. M. Herbst, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007, s. 201.

¹⁹ J. Czapiński, *Kapitał społeczny*, w: *Diagnoza Społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009, s. 276.

²⁰ B. Klimczak, *Nieoczekiwany dar wolności*, VIII Kongres Ekonomistów Polskich, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2007, s. 787 i nast.

²¹ M. Friedman, R. Friedman, *Wolny wybór*, Wydawnictwo Aspekt, Sosnowiec 2006, s. 19.

-gospodarczym. W „Raporcie o kapitale intelektualnym Polski” określono ten kapitał jako „ogół niematerialnych aktywów ludzi, przedsiębiorstw, społeczności, regionów i instytucji, które odpowiednio wykorzystane, mogą być źródłem obecnego i przyszłego dobrostanu”²². Stwierdzono również, że kapitał ludzki i kapitał społeczny są dwoma z czterech komponentów kapitału intelektualnego. Poszczególne komponenty kapitału intelektualnego zdefiniowano w następujący sposób²³:

- kapitał ludzki to potencjał zgromadzony we wszystkich ludziach, wyrażający się w ich wykształceniu, doświadczeniu życiowym, postawach, umiejętnościach i mogący służyć poprawie aktualnego i przyszłego dobrobytu społecznego;
- kapitał strukturalny (organizacyjny) to potencjał zgromadzony w elementach infrastruktury narodowego systemu edukacji i innowacji – placówkach oświatowych, naukowych, badawczych, infrastrukturze teleinformatycznej, własności intelektualnej;
- kapitał społeczny to potencjał zgromadzony w społeczeństwie w postaci obowiązujących norm postępowania, zaufania i zaangażowania, które wspierając współpracę i wymianę wiedzy, przyczyniają się do wzrostu dobrostanu;
- kapitał relacyjny to potencjał związany z wizerunkiem na zewnątrz (za granicą), poziomem integracji z globalną gospodarką, atrakcyjnością dla jej zagranicznych „klientów” – partnerów handlowych, inwestorów, turystów.

Ponadto w literaturze przedstawiono inne podejścia określające relacje między kapitałami ludzkim i społecznym a kapitałem intelektualnym. Według jednego z tych podejść za elementy kapitału intelektualnego uznano: kapitał społeczny, kapitał ludzki, kapitał organizacyjny²⁴. Natomiast zgodnie z innym ujęciem w skład kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa wchodzi: kapitał ludzki, czyli kompetencje, zdolności intelektualne i motywacje; kapitał organizacyjny, czyli struktury wewnętrzne i zewnętrzne, a także kapitał rozwojowy; kapitał społeczny, czyli kapitały strukturalny, poznawczy i wymiar stosunków międzyludzkich²⁵.

7. Podsumowanie

W pracy przybliżono koncepcje kapitałów ludzkiego i społecznego. Wskazano na niektóre relacje między tymi kapitałami. Kapitały ludzki i społeczny można rozpatrywać w wielu ujęciach i z punktu widzenia ich różnych atrybutów. Warto podkreślić, że kapitały ludzki i społeczny oddziałują na życie społeczno-gospodarcze, w tym w układach terytorialnych. Wpływają na funkcjonowanie i rozwój gospo-

²² *Raport o kapitale intelektualnym Polski*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2008, s. 5.

²³ Tamże.

²⁴ A. Sopińska, *Istota kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, w: *Pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, red. P. Wachowiak, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2005, s. 47.

²⁵ D. Węziak-Białowolska, *Model kapitału intelektualnego regionu. Koncepcja pomiaru i jej zastosowanie*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010, s. 25.

darki opartej na wiedzy. Istotnym procesem jest racjonalne inwestowanie w te kapitały. Kapitały ludzki i społeczny są uznawane za części składowe kapitału. Bywają określane jako komponenty kapitału intelektualnego.

Im wyższy jest poziom rozwoju kapitałów ludzkiego i społecznego, tym większy jest potencjał rozwoju. Kapitały te ułatwiają akumulację wiedzy, poprawiają konkurencyjność i innowacyjność. Kapitał społeczny pozwala na efektywniejsze wykorzystanie kapitału ludzkiego. Istnieją możliwości dynamizowania rozwoju społeczno-gospodarczego przez inwestowanie w te kapitały i tworzenie warunków sprzyjających ich lepszemu wykorzystaniu. Współcześnie wzrost kapitałów ludzkiego i społecznego wymienia się wśród najważniejszych wyzwań rozwojowych.

Literatura

1. Armstrong H, Taylor J., *Regional economics and policy*, Blackwell Publishers, Oxford 2000.
2. Auleytner J., *Edukacja i kreowanie kapitału ludzkiego*, w: *Polityka społeczna*, red. A. Kurzynowski, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2003.
3. Barr N., *Ekonomika polityki społecznej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1993.
4. Bartkowski J., *Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym*, w: *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, red. M. Herbst, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
5. Bartoszek A., *Konwersja kapitałów społeczno-kulturowych na kapitał obywatelski – rzecz o wytwarzaniu otwartych społeczności*, w: *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*, red. M. Szczepański, K. Bierwiazzonek, T. Nawrocki, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008.
6. Becker G.S., Becker G.N., *Ekonomia życia*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2006.
7. Coleman J.C., *Social capital in the creation of human capital*, „*American Journal of Sociology*” 1988, no. 94.
8. Czapiński J., *Kapitał społeczny*, w: *Diagnoza Społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009.
9. Domański R., *Samowzmacnianie rozwoju miast i regionów w gospodarce intensyfikującej wykorzystanie wiedzy. Wnioski z nowej teorii wzrostu endogenicznego*, „*Przegląd Geograficzny*” 2005, t. 77.
10. Domański S.R., *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa 1993.
11. Domański S.R., *Kapitał ludzki w rozwoju Polski – uwagi do problemu*, w: *Wzrost gospodarczy w Polsce, perspektywa średniookresowa*, red. J. Lipiński, W.M. Orłowski, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2001.
12. Friedman M., Friedman R., *Wolny wybór*, Wydawnictwo Aspekt, Sosnowiec 2006.
13. Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa–Wrocław 1997.
14. Gaczek W.M., Komorowski J.W., *Kapitał ludzki i społeczny regionu jako element rozwoju gospodarczego*, w: *Innowacje w rozwoju regionu*, red. W.M. Gaczek, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2005.
15. Jaźwiński I., *Kapitał ludzki w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów Polski*, w: *Polityka społeczna. Badania, dydaktyka, rozwój*, red. A. Rączaszek, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2008.

16. Jaźwiński I., *Uwarunkowania rozwoju kapitału ludzkiego w świetle badań ankietowych*, red. H. Babis, R. Czaplewski, „Ekonomiczne Problemy Usług”, nr 35, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2009.
17. *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, red. M. Herbst, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
18. *Kapitał ludzki. Stan i perspektywy*, raport nr 27, Rada Strategii Społeczno-Gospodarczej przy Radzie Ministrów, Warszawa 1998.
19. Klimczak B., *Nieoczekiwany dar wolności*, VIII Kongres Ekonomistów Polskich, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
20. Marciniak S., *Ekonomiczna rola współczesnego państwa*, w: *Makro- i mikroekonomia. Podstawowe problemy*, red. S. Marciniak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
21. Moroń D., *Kapitał społeczny – próba definicji*, w: *Kapitał ludzki i społeczny. Wybrane problemy teorii i praktyki*, red. D. Moroń, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009.
22. *Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007.
23. Rak-Młynarska E., *Kapitał społeczny*, w: *Słownik społeczny*, red. B. Szlachta, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.
24. *Raport o kapitale intelektualnym Polski*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2008.
25. Ray G. i inni, *Increasing returns to scale in affluent knowledge-rich economies*, „Growth and Change” 2001, no. 32.
26. *Rozwój regionalny w Polsce. Raport 2009*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2009.
27. Sopińska A., *Istota kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, w: *Pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, red. P. Wachowiak, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2005.
28. Szewczuk A., *Rozwój lokalny i regionalny jako przedmiot badań naukowych*, w: B. Filipiak, M. Kogut, A. Szewczuk, M. Ziolo, *Rozwój lokalny i regionalny. Uwarunkowania, finanse, procedury*, Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005.
29. Węziak-Białowolska D., *Model kapitału intelektualnego regionu. Koncepcja pomiaru i jej zastosowanie*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.

RELATIONS BETWEEN HUMAN AND SOCIAL CAPITAL – AN OUTLINE OF THE ISSUE

Summary: Human and social capital belong to important factors influencing the processes of socio-economic development and economic growth. The objective of the paper is to outline the concept of human and social capital taking into account the relations between these two kinds of capital. The paper presents the essence of human and social capital, including their definitions and sources. Different approaches to these capitals and their features have been described. The paper points to the various aspects of the significance of human and social capital – the developmental aspect, the knowledge-based economy aspect and the territorial aspect. The approach presenting the analyzed capitals as components of capital has been introduced. Attention has been drawn to the human and social capital regarded as components of intellectual capital.